

17. YÜZYIL OSMANLI TRAJEDİSİ VE BÜYÜK KAÇGUNLUĞUN YÖNÜ THE SEVENTEETH CENTURY- OTTOMAN TRAGEDY AND THE DIRECTION OF THE BIG KACGUNLUK

Sefa DEREKÖY*

Öz

17. yüzyılın başında, Osmanlı Devleti'nin sınırları Doğu'da Azerbaycan'dan Batı'da Cezayir'e kadar uzanmaktaydı. Ancak bu küresel devlet yalnızca bir yüzyıl içinde belirgin güç ve toprak kayıplarını takiben Karlofça Anlaşması'nı imzalamıştır. Bir yüzyılda yaşanan Osmanlı Trajedisi'nin altında yatan nedenleri bazı iç ve dış gelişmelerin birlikte ve bütüncül analiziyle anlamak mümkün olabilir. Bu yüzyıl içinde Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları sürerken, Osmanlı Lehistan Seferi ile Protestanlara bir destek vermek istemiştir. II. Osman'ın bu sefer sonrasında yüzünü Doğu'ya dönmesi ile birlikte yeniçeri ve üst düzey devlet yönetiminde bir kopma olmuştur. Aynı anda Anadolu'da belirginleşen ekonomik ve siyasi karışıklıklar Türk nüfusu yeni bir ufuk arayışına sürüklemiş olabilir. Tarihte Büyük Kaçgunluk olarak adlandırılan süreçte Anadolu'dan büyük bir nüfus hareketinin varlığı iyi bilinmektedir. Bu çalışmada göçün Akdeniz ve Atlantik'te gelişen uluslararası ticarete katılım şeklinde olabileceğine yönelik güçlü kanıtlar sunulmaktadır. Bu küresel katkı aynı zamanda Türkler için bir Nizam-ı alem davası demektir.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl-Osmanlı Trajedisi, Otuz Yıl Savaşları, Osmanlı-Avrupa Dostlukları, Büyük Kaçgunluk, Lehistan Seferi.

Abstract

The borders of Ottoman State in the early seventeenth century, extended from Azerbaijan in East to Algeria in West. However, just in one century, this global state signed Karlowitz Treaty after prominent lost of power and land. To understand the underlying causes of the Ottoman Tragedy lived in a century can be possible with comprehensive analysis of some developments in and outside of the country altogether. In that century, Ottoman wanted to support Protestants by Poland Campaign, while in Europe Thirty Years' War continued. A rupture occurred in janissaires and top level state managers after Osman II turned face to East following Pol Campaign. At the same period, growing economical and political derangements in Anatolia could have leded Turkish population to search of a new horizon. In history, entity of a big population movement from Anatolia in a course named as Big Kacgunluk is well known. In this study, strong evidences are presented for the occurrence of the migration toward participation to growing international trade in Mediterranean and Atlantic. At the same time this global contribution meant Universe Matter for Turks.

Keywords: Seventeenth-century-Ottoman Tragedy, Thirty Years' War, Ottoman-Europe Alliances, Big Kacgunluk, Pol Campaign.

I. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları 17. yüzyılın başında Cezayir'den Azerbaycan'a, Azak Denizi'nden Kızıldeniz'e, Budin'den Basra'ya uzanmaktaydı (Kunt, 2013, 19). Öyle ki 1612 yılında, padişah I. Sultan Ahmed döneminde (1603-1617), devlet kuzeyde Ukrayna stepleri ile Güney Rusya'dan güneyde İran Körfezi ve Yemen'e komşu olmuştu (Groot, 2012, 1). En Batı'da Cezayir'e kadar uzanan devletin sınırları Avrupa'nın Batısı'nda Viyana'ya 100 km. uzaklıktaki Macaristan'da Estergon'dan Doğu'da İran-İrak topraklarına kadar dayanmıştı. Ancak imparatorluğun 1600'lü yılların başında sahip olduğu bu devasa topraklar, yalnızca bir yüzyıl içinde kayba uğramaya başlamıştır. 1687'de Mora'yı Venedik'e ve bir bölüm Macar toprağı Habsburg'a ve Azak kalesi Rusya'ya terk edilmek zorunda kalınmıştır. 1699'da imzalanan Karlofça Barışı, Balkanlar'da ve Ukrayna'da geniş çaptaki bu toprak kaybını belgelemiştir (Kunt, 2013, 46). Halbuki 1618'den 1648'e kadar süren 30 Yıl Savaşları, başta Almanya toprakları olmak üzere İspanya'dan Polonya'ya kadar tüm Batı güçlerini içine almış ve Osmanlı'ya karşı gelen Avrupa devletlerini birbirine düşürmüştür. Avrupa'da yaşanan bu iç karışıklıktan yararlanamayan Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın sonundaki toprak kayıplarını ve başarısız seferlerini açıklamak çok güçtür. Tezcan 1621'de Hotin'de yaşanan başarısızlığı, padişah II. Osman'ın azline ve katline yol açan olayların başlangıç noktası görmektedir (Tezcan, 2009, 186). Yazar Hotin Seferi sonrası, Osmanlı'nın ikinci imparatorluğu olarak nitelendirdiği dönemin başladığını bildirmektedir. Böylece 17. yüzyılın içindeki Osmanlı'nın bu yeni gidişinin sorumlusu olarak da Hotin'deki bozgununa işaret etmektedir.

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD, sefaderekoy@gmail.com

Kuban bu dönemdeki bilinmezleri açıklarken Prof. Dr. Halil İnalçık'ın gıyabında şu cümleleri kullanır: "1603'den sonrası için bir başka tarih yazmadın, iyi çalışan bir makine gibi olan Osmanlı imparatorluğu nasıl bozuldu? diye sormadım. Habsburg, Romanof, Hohenzollern gibi sülalelerin sonlarının nasıl geldiği iyi biliniyor. Osmanlı'nın yok oluş nedenleri belli olsa da Türkler onu daha yazmadılar. Birden devlet kadrolarının yarısı, asker ve sivil boşalıyor. Çağdaş tarihte bunun eşi yok. Acaba bunun Türk tarihinde bir yanıtı yok mu? Yoksa İnalçık hocanın söylemekten kaçtığı bir şey var mıydı?" (Kuban, 2016, 5). Kuban'ın sorguladığı gibi 17. yüzyılda Osmanlı'yı durduran ve sonunda geriletken nedenlerin araştırılması büyük önem arz etmektedir. Devletin bu yüzyıldaki duraklama nedenlerinin ortaya konabilmesi için bu yüzyılın tarihi analizlerinin yanı sıra sosyolojik araştırmalarının da yapılması gerekmektedir.

Metzger tarihi iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için geçmişte ortaya çıkan büyük gelişmelerin öncesindeki olayları ve birbirleriyle olan ilişkilerini iyice araştırmak gerektiğini vurgulamaktadır (Metzger, 2010, 345-356). Gerçekçi bir tarih analizinin ancak o günlerin kronolojisinin, bağlamlarının, nedenler zincirinin ve tesadüflerinin (beklenmedik olayların) değerlendirilmesiyle yapılabileceğini savunmaktadır. Tarih yazımında kronolojinin ve söz konusu olgunun yakın çevresinde gerçekleşen olayların bağlantılanmasının önemini vurgulamaktadır. Tarihi sonuçların arkasında, bir etkiler zincirinin yer aldığı muhakkaktır. Bu nedenle olguyla aynı tarihte gerçekleşen sosyal, ekonomik, politik ve askeri şartlar mutlaka göz önüne alınmalıdır.

17. yüzyılın içinde Batı'da gerçekleşen olaylar gözden geçirildiğinde, karşımıza Atlantik'te Katolik İspanyol-Habsburg imparatorluğu ile Protestan Avrupalıların siyasi ve ekonomik mücadelesi ile bu mücadelenin Avrupa kıtası topraklarına yansıyan biçimi olan 30 Yıl Savaşları, İspanya'daki Morışkolar'ın ülkelerinden sürgünü, İspanya ve Habsburg'a karşı çıkan Avrupalılarla Osmanlı'nın dostlukları, Hollanda'nın bağımsızlık öyküsü, Akdeniz ve Atlantik'te ticareti üstlenen Levant Company ve Dutch East/West Company (DEC/DWC) (Hollanda Doğu/Batı Hindistan Şirketi) gibi büyük şirketlerin kurulması ile Kuzey Amerika'da başlayan kolonizasyon süreci çıkar. Anadolu'da ise Küçük Buzul Çağı, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa yol açan Celali ayaklanmaları, nüfus azalması ile Büyük Kaçgunluk ve Lehistan Seferi göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı'nın bir yüzyıl içinde gelişen başarısız gidişinin kökeninin araştırılması amaçlanmıştır. Bu maksatla 1600'lü yılların içinde gerçekleşen olaylar, Metzger'in analiz yönteminin kullanılmasıyla incelenecektir. 17. yüzyıl içinde Batı'da ve Anadolu'da gelişen olaylar ve birbirleriyle olan ilgileri ele alınacaktır. Böylece bu yüzyılda yaşanan Osmanlı Trajedisi'nin altında yatan nedenlerle Büyük Kaçgunluğun yönü hakkında da yeni bir bakış açısı ortaya koymak mümkün olabilecektir.

II. 17. Yüzyılda Anadolu'nun Durumu

Anadolu'nun kendi iç dinamiklerinde etkili olan bazı faktörler bir yüzyıl içinde bu büyük devletin gerilemesine yol açmış olabilir. Lu 1570'lerde başlayan Küçük Buzul Çağı'nın tüm dünyayı olduğu kadar Osmanlı topraklarını da etkilediğini; Anadolu'da yokluk, aşırı fiyat artışı, kıtlık ve veba gibi olumsuzluklar yaşandığını bildirmiştir (Lu, 2018, 216-240). Yazara göre 17. yüzyılda Stuart Hanedanı'nın ve Çin'deki Ming Hanedanı'nın çöküşleri, İngiltere'deki devrim, Rusya'daki kentli ayaklanmaları, Meksika'daki ayaklanma ile Osmanlı'daki ayaklanmalar ve 17. yüzyıldaki kriz (Osmanlı Tradejisi) bu dönemlere isabet etmiştir. Aynı makalede 1620 veya 1621 yıllarında şiddetli kış şartları nedeniyle İstanbul Boğazı ve Haliç'in donduğu da dile getirilmiştir. Uzun süren kıtlık gibi zor hayat şartları neticesinde Anadolu'da topraksız ve işsiz bir sınıf ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun doğusunda ve batısında devam eden savaşlar sonucu Anadolu'da emniyet zaafiyeti de başlayınca, topraklarını terk eden kaçaklar ayaklanmış ve eşkiya gruplarına katılmışlardır. Bunun sonucunda da Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın başlarına kadar süren Celâlî İsyanları olarak adlandırılan büyük bir ayaklanma hareketiyle karşılaşmıştır. Celaliler geçtikleri köy ve kasabaların mallarına ve ürettikleri mahsullere el koymuşlardır (Afyoncu, 2016, 264). 1596-1610 yılları arasında meydana gelen ve Celali Fetretine diye adlandırılan bu dönemde Anadolu baştan başa harabe olmuştur. On binlerce insan ailece evlerini terkederek başka diyarlara gitti. Binlerce köy boşalırken devlete vergi veren nüfus azaldı. Aşırı soğuklar, salgın hastalıklar, kuraklık ve kıtlıklar nedeniyle insanlar buldukları bölgeleri terketmişti. Bu olaya Türk tarihinde "Büyük Kaçgunluk" adı verilir. 17. yüzyılın ortalarına kadar bazı bölgelerde hane sayısı %80'e kadar düşmüştür. Tahrir Defterleri'ne göre 1560'lar ve 1640'lar arasında Amasya, Samsun ve Bozok'taki vergi ödeyen nüfus %80 oranında azalmıştır. İngiliz elçisi Sir Thomas Roe'nun ifadesine göre, 1622'de Anadolu nüfusunda beklenmeyen bir azalma gözlenmiş ve Osmanlı köylerinin sayısı 553.000'den 75.000'e düşmüştür (Griswold, 1993, 37-58). Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusundaki azalmayı Sam White şöyle açıklar: "İnsanlar soğuktan ve soğukla bağlantılı hastalıklardan ölmüş olabilir, ayrıca kıtlık yüz binlerce, hatta milyonlarca kişinin ölümüne yol açmış olabilir" (White, 2010, 549-567). Aynı yazara göre; bu dönemde Osmanlı

topraklarında ortaya çıkan hastalıkların patogeneğinde (ortaya çıkış mekanizmasında), 17. yüzyılda etkileri başlayan Küçük Buz Çağı (Little Ice Age), Anadolu'daki nüfus hareketleri, nüfus çoğalmaları ve eksilmelerinin göz önünde bulundurulmalıdır. Kunt bu dönemini değerlendirirken Katip Çelebi'nin teşhisini ve yazdığı "Bozuklukların Düzeltilmesi için Rehber" adlı risalesini dile getirmiştir (Kunt, 2013, 33). Katip Çelebi bu rehberinde, insan vücudu ve toplumun sağlığı ile siyasal ve toplumsal bozuklukların birbirine benzediğine; insanın yaşlandığı gibi devletin de yaşlandığına dikkati çekiyordu. Ona göre sorunların kökenine inilmeden geçici çare aramak faydasızdı. Bu literatürlerin ışığında, 1600'lerde soğuyan iklim ve Celali ayaklanmaları ile güçleşen yaşam şartlarının Anadolu'da büyük nüfus hareketlerinin gerçekleşmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Öyle ki 17. yüzyıl ortasına gelindiğinde tersanede özel vasıflar gerektiren işlerin çoğunu Rum zanaatkarlar yapıyor; dolayısıyla da daha yüksek ücretler alıyorlardı (Faroqhi, 2004, 593.) Oysa aynı yazara göre 16. yüzyıl başlarındaki kalifiye işçilerin çoğu Müslüman'dı ve bu değişikliğin nasıl meydana geldiğine ilişkin hiçbir şey bilinmemektedir. Bu durumda Türk ve Müslüman nüfusun teknik vasıflı işlerden çekildiği ve hatta Anadolu'daki nüfuslarının azaldığı varsayılabilir. Sonuç olarak iklimde meydana gelen bazı değişiklikler, Celali ayaklanmaları sonucu emniyet zaafiyeti, göçler, nüfus sayısındaki değişimler, ekonomik güçlükler Anadolu'da ortaya çıkan hastalıkların ve devletteki duraklamanın altında yatan nedenler olarak sayılabilir. Osmanlı Devleti düzenindeki bozulmanın başlangıcı ile Anadolu'daki Türk nüfusunun azalmasının eş zamanlı olarak ortaya çıktığı da ileri sürülebilir.

III. 17. Yüzyılda İspanya'ya Karşı Osmanlı, Garp Ocakları ve İngiliz Dostluğu

Emmer 1585'teki Antwerp'in kaybedilmesinden sonra Kuzey Hollanda'nın, Katolik İspanya güçleriyle Asya'da, Güney/Kuzey Amerika ve Karayipler'de büyük bir savaş yürüttüğünü ve bunun dünyayı saran ilk Küresel Savaş olduğunu ileri sürmüştür (Emmer, 2003, 1-14). Benzer biçimde Parker, bu yıllarda kuzeybatı Avrupa'da binlerce göçmen ile başlayan isyanın, sonuçta milyonlarca insanı etkilediğini ve dünyanın gördüğü en büyük imparatorluk olan İspanya'nın çöküşüne neden olduğunu vurgulamıştır (Parker, 1976, 53-72). Yazar bu şekliyle 1640'larda Seylan'da, Japonya'da, Endonezya'da, Hint, Pasifik ve Atlantik Okyanusu'nda büyük bir mücadele sürdüğünü ve esas I. Dünya Savaşı'nın o zaman yaşandığını belirtmiştir. Sözü geçen bu dönemde Atlantik'te İspanya'ya karşı savaşanların ittifakıyla yeni kimlikler ortaya çıkarken, taraflar arasındaki ekonomik ve siyasal mücadele zirveye ulaşmıştır. Böyle bir küresel savaşta büyük mücadelenin, değişim ve yeniliklerin; çağının en güçlü ekonomik ve askeri gücü olan Osmanlı Devleti'nde karşılık bulamaması mümkün değildir. Bulut yabancı yazarların da referansı ile 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı'nın bir "Dünya İmparatorluğu" ve bir "Dünya Ekonomisi" olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir (Bulut, 2002, 197-230). Atlantik'te gelişen yeni dünya düzeninden pek ala haberdar olan bu Dünya İmparatorluğu, aslında o dönemde İspanya'ya karşı yürütülen küresel stratejinin asıl belirleyicisi sayılmalıdır. Osmanlı'nın ve Garp Ocakları'nın bu dönemde İspanya'ya karşı Avrupalılarla geliştirdiği dostlukların incelenmesi, bu stratejinin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Protestan Reformu'nun da içinde yer alan Osmanlı İspanya'ya karşı önce Fransa, sonra da İngiltere ve Hollanda ile ekonomik ve siyasi işbirliklerine gitmiştir.

Batı Avrupa ülkeleriyle gelişen ilk dostluk örneğinde Kanuni Sultan Süleyman ve Fransuva döneminde Osmanlı ile Fransa arasında siyasi, askeri ve ekonomik işbirliği yaşanmıştı. Bu dönemden hemen sonra İngilizler'le, Osmanlı ve Garp Ocakları'nın İspanyollara karşı birlik haline gelmesi söz konusudur. Bu birlik yalnızca siyasi değil ekonomik alanda da kendini göstermeye başlamıştı. Daha önceleri Fransızlar'a sağlanan ticari kapitülasyonlardan sonra, Osmanlı Devleti Mayıs 1580'den itibaren İngiliz ulusuna tam bir ticari imtiyaz sağlamıştır (Halil İncalcık, 2004, 400). Eylül 1581'de ise Kraliçe I. Elizabeth'in imtiyaz beratıyla Türkiye Kumpanyası kurulmuştur. Ocak 1592'de de Venedik Kumpanyası ve Türkiye Kumpanyası adı altında faaliyet gösteren tüccarlar Levant Kumpanyası'nda birleştiler. Böylece Venedik toprakları dahil, Doğu Akdeniz'deki tüm İngiliz ticareti, Levant Kumpanyası'nın tekelinde gerçekleşecekti.

Rodger İngiliz Donanma mitinin I. Elizabeth yönetimindeki bu dönemde inşa edildiğini bildirmektedir (Rodger, 2004, 153-174). 1568-1572 yıllarında Fransız Huguenotları, Kalvinist denizciler, Hollandalılar hatta İskoçlar ve korsanlar Fransız Din Savaşları sırasındaki deniz savaşlarında Katoliklere karşı uluslararası bir ittifak yapmışlardı. Yazara göre 1585-1603 yılları arasındaki İspanyol savaşlarındaki mücadelede, Kraliçe'nin gemileri toplam gücün yalnızca bir bölümünü oluşturmaktaydı. Din, özgürlük ve para odaklı bu mücadele sonunda 1588 yılında, İspanyol Armadası yalnızca Batılılar'dan oluşmayan özel bir koalisyonun yardımıyla İngilizler tarafından büyük bir hezimetle uğratılmıştı. Bu deniz savaşında İngiliz Donanma komutanı Sir Francis Drake'in en büyük yardımcısının Türk Donanması olduğu bildirilmiştir (Ezard, 2004, 14). Parker Modern İngiltere'nin erken dönemi olarak kabul ettiği 1550-1685 yıllarında, Berber sahilleri (Garp Ocakları) ile olan münasebetlerin değerlendirilmesinde ve özellikle İbero-Afrika tarihinde bir

yanlış okuma ve amnezinin (unutkanlık) hakim olduğunu ileri sürmektedir (Parker, 2004, 87-115). Yazara göre bu tarihlerde Londra ve Marakeş (Fas) arasındaki stratejik ortaklık çerçevesinde, Türkler, İngilizler ve Morışkolar ortak kara ve deniz operasyonları gerçekleştirmişlerdir. O dönem Latin Katolikliğin kalesi durumundaki İspanyolların yaşam biçimi ve hatıraları başta olmak üzere o kültüre ait olan her şeyin yok edilmesi bu ittifakın ortak aklı olarak ortaya çıkmıştır. Parker bu tarihlerde çok sayıda korsanın denizlerde faaliyet gösterdiğine dikkat çekmektedir. Bu korsanlardan en iyi bilineni İngiliz John Ward, Tunus Dayısı ve yeniçerilerin başı Kara Osman'ın himayesinde görev yapmaktaydı. Ward'un Türklüğe (Müslümanlığa) döndüğü, Yusuf Reis ismini aldığı ve 1612'de Londra'da sahneye konan İngiliz yazar Robert Daborne'un "A Christian Turn'd Turke" adlı tiyatro eserine konu edildiği bilinmektedir. Shakespeare ve Marlowe gibi yazarların dönemi 1580-1630 arası İngilteresi'nde Türk ve Morışkolar hakkında düzinelerce tiyatro oyununun yazıldığı bildirilmiştir (Matar, 1999, 4-5). Öyle ki bu dönemde binlerce Türk ve Morışko'nun İngiliz ve İrlanda limanlarını ziyaret ettiği ve onlarla ticaret yaptığı bilinmektedir. 1620'lere doğru Türk, Morışko, İngiliz ve Hollandalılardan oluşan mavi gözlü sarı saçlı Berberiler, İngiliz limanları ile Hollandalı tüccarların yardımlarıyla Kuzey Denizi'nde korsanlık yapmışlardır (Braudel, 2008, 50). Günümüzde Fas sınırları içinde yer alan Sale, İslam'a dönmüş Batı Avrupalı renegad korsanların ganimetleri için güvenilir bir liman ve Atlantik'e açılan bir kapı olmuştur (Clarck, 1944, 22-35). Kraliçe I. Elizabeth döneminde korsan faaliyetleri İzlanda ve Hollanda sahillerine kadar uzanmıştır. Cezayirli'lerin Cape Verde adasında kurdukları üslerinden Atlantik'teki gemi ulaşımına karşı operasyonlar başlamıştır. Aynı yazara göre, Garp Ocaklı korsanlar 1617'de Madeira'yı yağmalamışlar, 1631'de County Cork'daki Baltimore küçük limanındaki tüm halkı toplamışlardır. 1625'de Sale'den korsanlar Kuzey Amerika sahillerinde ve Newfoundland kıyılarında görünmüşlerdir.

Uzunçarşılı da bu dönemlerde Garp Ocakları olarak bilinen Cezayir, Tunus ve Trablus'un ayrı ayrı donanmaları olduğunu ve bunların ecnebi devletlerle (Fransa, İngiltere, Felemenk) anlaşmalar yaparak mektuplaştıklarını ifade etmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 303). Bunlar içinde en güçlü donanmaya sahip olan Cezayir donanma ve korsanlarının faaliyeti Akdeniz'den Cebelitarık boğazını aşmış ve Kanarya adaları, İngiltere, İrlanda, Felemenk, Danimarka ve hatta İzlanda adasına kadar uzanmıştır. Fransa, İngiltere ve Felemenk Osmanlı ile birlikte Cezayir Dayısı ile de anlaşma yapmışlardır. Yazara göre 1625 de Britanya adası civarında ve Baltık Denizi'nde Polonya'daki Vistül nehri ağzındaki Lundy adası ele geçirilmiş ve uzun bir süre kullandıktan sonra adayı İngiliz korsanlarına satmışlardır.

Cezayir beylerbeyi Ramazan Paşa'nın yardımıyla başa geçen ve İstanbul'la yakın ilişki kuran Fas Kralı Mulay Ahmed el-Mansur, Ege Denizi'nden Atlantik'e uzayan deniz savaşlarında Osmanlılarla birlikte yer almıştır (Matar, 2008, 55-76). Yazara göre Mansur 1591'deki Hicri Milenyum'un arefesinde, belki de bir Mehdi olarak Katolik İspanya'yı yok etmek amacındaydı. Atlantik ötesi bir İslam İmparatorluğu kurmayı hedefleyen Mansur, İngilizlerle birlikte İspanya'nın Amerika'daki topraklarına saldırıyı planlıyordu. Matar aynı makalede Mansur'un 1 Mayıs 1601'de yazdığı bir mektupta, İngilizlere Amerika'da yeni bir koloni kuruluşunu önerdiğini yazmıştır. Böylece İslam Amerika'da galebe çalacak ve Mansur Atlantik'in iki yanında tanınan Mehdi olacaktı. Yine Matar İngilizlerin Amerika'ya koloni kurucusu olarak gittiklerinde İslam'ın temsilcisi olarak gittiklerini vurgulamaktadır (Matar, 1999, 11). Hatta yazara göre kolonileri kuranlar İngilizler değil, Türklereydi. Öyle ki Hıristiyanlar bu işte hizmetkarlık yapıyordu. Örneğin Kuzey Amerika'da kurulan ilk kolonilerinden Virginia'nın merkezi Jamestown'ı kuran Kaptan John Smith'in daha önce Osmanlılarla birlikte çalıştığı bildirilmiştir (Lloyd, 1979, 751-755). Aynı yazar Kaptan Smith'in Türk gibi giyindiğini ve Türklüğe (Müslümanlığa) döndüğünü vurgulamıştır. Ancak Kraliçe I. Elizabeth sonrası İngiltere'de dış siyasetin tamamen değişimi söz konusu olmuştur. Kral I. James (1603-1625) döneminde İspanya'ya karşı oluşan bu ittifak dağılmaya başlamıştır. Kralın 1597'de yazdığı "Daemonologie" kitabı, kendisinin cadılık ve büyücülük konularından çok etkilendiğinin bir göstergesiydi (Calhoun, 1942, 184-189). Protestanlığa mesafeli olan İngiliz Kral I. James 1621'de İspanyol Habsburg'una karşı yürütülen savaşa ülkesinin girmesini engellemek için parlamentoyu dağıtmıştır (Pursell, 2000, 428-445). Kral James, Elizabeth döneminin tam tersine, isyan halindeki Hollanda'ya karşı yürütülecek bir İspanyol-İngiliz ittifakı kurmak peşindeydi. Bu dönemde Atlantik'e açılan Cezayirli ve Tunuslu korsanlar, İngiliz gemi nakliyatına zarar vermeye başlamıştı. Korsanların giderek artan tehditkar talanlarıyla mücadele için İngiliz Kralı I. James tüccarların finanse ettiği bir donanma kurmak gayretine de girmiştir (Rainey, 1965, 382-403).

IV. 17. Yüzyılda İspanya'ya Karşı Osmanlı, Garp Ocakları ve Hollanda Dostluğu

Lale Osmanlı'dan Hollanda'ya giden ilk eşya olarak değerlendirilir. Avrupa'da Tulipa olarak adlandırılan lalenin ismi Tülbent'ten geliyor ve Arapça'da Allah lafzını andığı için ayrı bir anlam ifade ediyordu. 16. yüzyılda Viyana imparatorluk bahçelerinde görevli Hollanda'lı botanikçi ve aynı zamanda

Leiden’de profesör olan Carolus Clusius’a ilk lale demetleri 1554’te ulaşmıştır. Avusturya’nın İstanbul Büyükelçisi Busbecq Viyana’ya dönerken lale soğanını yanında taşımıştır (Henke, 1991, 42-43).

Karaçay kitabında Osmanlı ile Hollanda arasında gelişen ilk temasların 1566 yılında Bab-ı ali ile Hollanda’nın kurucusu ve atası sayılan Willem van Orange (1533-1584) arasındaki ilişkilerle başladığını yazmaktadır (Karaçay, 2012, 57,61). 1568 yılında Low Countries (Düşük Ülkeler) adı verilen Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’daki İspanyol güçlerine küçük saldırılar başlatan Willem van Orange 1569 yılında yardımcısını gizli bir görevle İstanbul’a göndermiştir. Bu dönemde İspanya yönetimi, Batı Avrupa topraklarında yaşayanlar üzerinde dini, ekonomik ve sosyal açıdan büyük bir baskı ve zulüm sürdürmekteydi. 1572 yılında çok uluslu korsanlardan oluşan Deniz Dilencileri’nin, Den Briell kasabasını İspanyollar’dan kurtarması, Hollandalıların İspanya’ya karşı direnişinde dönüm noktası olmuştur (Güleç 2016, 145-166). 1574’te Orange İspanya’ya karşı Osmanlı Sultanı’ndan yardım talebinde bulunmuştur (Parker, 1976, 53-72). Aynı yıl İspanyollar’ın ünlü engizisyon zulmünden Leiden’i kurtaran Türk bayrağı çekilmiş gemilerdeki Deniz Dilencileri’nin “Katolik olmaksızın Türk olmak daha iyidir” sloganları ve boyunlarında hilal figürü asılı kolyeleri Hollanda bağımsızlık ülküsünün sembolü olmuştur (Thompson, 1972, 289-294). 1579-1582 yılları arasında Osmanlı-İngiltere-Hollanda arasında İspanya’dan Morişkoların da yer aldığı çok sayıda diplomatik temas gerçekleşmiştir (Groot, 2012, 51).

Hess 1566 yılı civarında Osmanlı Sultanı II. Selim’in Hollanda’daki Protestan isyanı ile İspanya’daki Endülüslü Morişkoların Alpujar isyanını birleştirdiğini yazmıştır (Hess, 1968, 1-25). 1579-1582 yılları arasında Sokollu Mehmed Paşa’nın temsilcilerinin defalarca İstanbul’dan Antwerp’e gittikleri bilinir. Waite’ye göre o dönemde Berber sahillerinde Hollandalı korsanlarla Türk korsanlar arasında önemli anlaşmalar vardı (Waite, 2010, 27-39). Simon Danser, Süleyman Reis (Du.’de Veenboer), Murad Reis (Jan Jansz van Harlem) ve Sefer Reis gibi pek çok Hollandalı korsan Garp Ocakları ile birlikte çalışmışlardır (Groot, 2012, 21-22). O dönemdeki İspanyol Devleti’nin Katolik sistemine karşı Osmanlı ve Hollanda çok güçlü bir siyasi ittifak geliştirmişlerdir. 1607 yılında Cebelitarık’ta Hollanda deniz gücünün İspanya’yı yenilgiye uğratması İspanyolları barış için zorlamıştır (Güleç, 2016, 147). 1609 ile 1614 yılları arasında Endülüs’te kalan son Morişkolar İspanya’dan çıkarılarak sürgüne gönderilmişlerdir. İspanya’dan kovulan bu sürgünlerin bazılarının Kuzey Afrika’daki korsanlara katıldıkları ve bir bölümünün Batı Avrupa ve İtalya’ya göç ettikleri bilinir (Melammed, 2010, 155-168). Yeniçeri Ağalığı sırasında Canbulat Ali Paşa ve Kalenderoğlu isyanları gibi Anadolu’da pek çok asi hareketini bastırmakla görevlendirilmiş olan Halil Paşa, Hollanda ile ilişkilerde önemli roller almıştır. Aslında Halil Paşa’nın Kaptan Paşalığa atandıktan sonra 1610 yılından itibaren Fas, Tunus, Cezayir ve Hollanda’nın İspanya’ya karşı ortak mücadelesine büyük emek vermiştir (Groote, 2012, 35, 41). . Acıpınar da 1613 yılında ikinci kez Kaptan-ı Derya olan Halil Paşa’nın Osmanlı-Hollanda-Fas ittifakı için çalışmalar yaptığını yazmaktadır (Acıpınar, 2013, 5-35). Halil Paşa, Garp Ocakları’nda Türklüğe dönmüş İngiliz ve Hollandalı korsanlarla temas halindeydi. Uzunçarşılı, Halil Paşa’nın 1603’de İstanbul’a gelen ilk Felemenk elçisi Cornelius Haga’yı himaye ettiğini ifade etmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 235-238). Bu tarihten itibaren Hollanda elçisi Haga ile Halil Paşa birlikte yakın temaslar kurarak Hollanda-Osmanlı ittifakının Avrupa politikalarını belirler hale gelmişlerdir. O kadar ki Haga, dönemin padişahı I. Sultan Ahmed de dahil olmak üzere Osmanlı’nın en büyük manevi lideri sayılan Aziz Mahmud Hüdayi Efendi ile de tanışıp bir araya gelmişti (Groote, 2012, 67). Bir bilim insanı olarak devlet için bir tür danışmanlık görevi de yürüten Hüdayi, Hollanda ile ittifak sürecinin tüm safhalarından haberdardır. Bu yönüyle de aslında kendisinin o ünlü “Denizde boğulmasınlar” dileyişinin, tam o dönemde deniz aşırı ve Atlantige kadar uzanan küresel politikalarla da ilişkilendirilebileceği kanaatindeyim.

Emmer “Hollanda nasıl dünyanın merkezi oldu?” sorusuna bir açıklama getirmeye çalışır (Emmer, 2003, 1-14). Yazara göre İngiltere o dönemde daha fazla arazi sahibiydi ve iki kat nüfusa sahipti; Fransa ise altı kat büyüktü. Yazara göre Hollanda’nın bu gelişiminin başarısında ticaretin büyük payı vardır ve bu siyasi ittifakın odak noktasını oluşturan ticaret Akdeniz’de başlamıştır. Hollanda ticaret ağı içinde Levant küçük bir rol oynadı; Halep’i de İzmir’i de ziyareti eden Hollandalı tüccarların ipek, pamuk, tahıl ve mazı ticaretindeki payları küçüktü. Osmanlı-Hollanda diplomatik ilişkileri İspanya ile Hollanda arasındaki On İki Yıllık Ateşkes (1609-1621) denilen dönemde güçlendi. 1636’ya gelindiğinde Avrupa sularında Hollanda’ya ait 1750 geminin varlığı elde edilen başarının en iyi kanıtıydı. Bulut da Hollandalıların Doğu Akdeniz’deki deniz ticaretinde 1560’lar kadar erken dönemde yer aldıklarını yazmaktadır (Bulut, 2002, 197-230). Zamanla Osmanlı-Hollanda ticaret ilişkileri giderek artmış ve bu sayede tekstil ithalatının önemli bir merkezi olan Leiden’de pek çok Hollandalı tüccar zengin olmuştur. 1600’lü yılların başında kurulmuş olan Dutch East/West India Company şirketleri gibi büyük ticaret ağlarının sayesinde bir Hollanda Atlantik sistemi gelişmiştir (Emmer, 1999, 48-69). Bu ticareti oluşturan kültürün demografik yapısı incelendiğinde Afrikalı, Amerikan yerlisi, Avrupalı kısacası İspanya’ya karşı olan her kesimden insanın katkı verdiği

anlaşılmaktadır. Kuzey Amerika'da Yeni Hollanda adı verilen bölgeye göç ederek yerleşenler, bu Batı Hindistan Şirketi hesabına çalışan eski asker, eski denizci, memur ve diğer işçilerden ibaretti. Yazara göre bu yeni koloniciler, Kuzey Amerika'ya Hollanda kültürünü götürülenler olmuştur. Lucassen ise 1595 yılından itibaren ticarete başlayan DEC'nin dünya üzerinde görülmüş en büyük çok-uluslu şirket olduğunu bildirmiştir (Lucassen, 2004, 12-39). Aynı yazar, bu tarihi süreçte bu devasa şirkette Müslümanların da görev aldığını ve toplamda yaklaşık 1.5-2 milyon çalışanın içinde Osmanlı vatandaşları ile Morışkoların da var olduğunu ifade etmiştir. Haziran 1621'de Dutch West India Company, Latin Amerika'daki ticaret ve savaşın desteklenmesi için kurulmuştu (Parker, 1976, 53-72). Başlangıçta korsanlık faaliyetleri DWC'nin payandalarından biriydi (Heijer. 2003, 91). Şirket Karayiplere, Brezilya'ya ve Batı Afrika'ya içinde korsan gemilerin de yer aldığı ticari filolar gönderiyordu. Bu şirketin deniz gücüyle İspanyol ve Portekizlilere ait ticari gemilere el konuyordu ve İspanyol yerleşim yerlerine saldırıyordu.

Waite Reforme ve Katolik çağdaşlarının korku ve ön yargılarının pek çoğunu taşıyan Hollandalı Mennonit topluluğunun, 17. yüzyılda Osmanlı idaresi altındaki dini özgürlüğü Avrupa'daki Katolik ve Protestan yöneticilerinin baskısına tercih ettiklerini bildirmiştir (Waite, 2010, 995-1016). Öyle ki Türk ve İslam öğretilerine yönelik bu ilgi nihayet Amsterdam Doopsgezinden (Baptist-minded) grubunun 1657'de Kuran'ın Felemenkçe'ye çevirisini yapması ile sonuçlanmıştır. Mennonit Pastörler'inden Pieter Twisck, kendi yazımlarında Müslüman elçilerin Hollanda'ya geldiklerinden, Fas elçisinin 1610 Aralık ayında Hollanda'da anlaşma imzaladığından söz etmiştir. 1619'da Osmanlı elçisi ile yine bir ticari anlaşma imzalandığından bahsetmiş ve Hollanda elçisi Cornelius Haga'nın 1612 yılında İstanbul'a diplomatik görev almasını övmüştür. İlginç olarak Twisck 1617'de Polonyalılar'ın Türk sınırlarında soykırımlar yaptıklarından haberdar olduğunu belirtmiştir.

Hollanda çini atölyeleri 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türk atlılarını şaha kalkmış bir kompozisyonda işlemişlerdir (Yılmaz, 2007, 181-192). Aynı yazara göre Osmanlı ile ticaret yapan Leidenli tüccar Bartholemeus van Panhuysen'in 1673 yılında yaptırdığı evinin cephe alınlığına yerleştirdiği çelenk içinde, kavuklu Türk büstü ve altın yaldızlı Türk yazısı, Türklere karşı bir minnet hissini ifade edilmeliydi. 17. yüzyıl ortalarında Avrupa'da yaygınlaşan ve 1700'lü yıllarda gelişen Turquerie modası Hollanda duvar çinilerinde kendini göstermişti. Karaçay bu dönemde giyim dahil günlük yaşamda Hollanda'da "Turkomania" olarak adlandırılan bir modanın hakim olduğunu yazar (Karaçay, 2012, 138-147). Osmanlı Türk kültürünün mimari, çiçek, porselen, çini gibi konularda, Hollanda'da baskın hale geldiği bilinir. Hatta cami minaresi şeklinde kullanılan biçimler bazı kiliselerin süslemelerinde taklit edilmiştir. Tarihte Aydınlanma Dönemi Batı Tıbbı'nda Hollandalı tıp akademisyenlerinin rolü çok iyi bilinmektedir. Tıpta hipofiz bezinin sfenoid kemikte yerleştiği anatomik bölgenin Latince adı Sella Turcica'dır (Türk Eğeri) (Tekiner, 2015, 575-578). Bu adı tıp tarihinde 1627'de ilk kez kullanan akademisyen Hollandalı botanikçi hekim Adrianus Spigelius'dur.

Sonuçta Hollanda'nın, Atlantik'te ve deniz aşırı bölgelerdeki dev büyümesini, Osmanlı ile yaptığı ittifak sonrasında yakaladığı ileri sürülebilir. Faroqhi Osmanlı'nın Hollandalı tüccarlara tanıdığı kapitülasyonların ekonomik olmaktan çok siyasi gerekçelerle verilmiş olduğunu hatırlatmaktadır (Faroqhi, 2004, 652). Bu gerçek göz önüne alındığında Hollanda adına Atlantik'te yapılan icraatların bir yandan da Osmanlı hanesine yazılması gerektiği ihtimal dahilindedir.

V. Otuz Yıl Savaşları ve II. Osman'ın Lehistan (Hotin) Seferi

1618 yılı öncesinde İspanyol Habsburgları, dini ayrılıkların zirveye vardığı Avrupa'da merkezi gücün temsilcisiydi (Gutmann, 1988, 749-770). Otuz Yıl Savaşları'nın sonlandığı 1659 yılı sonrasında ise Fransa ve diğer milletler güçlenmiş, Avrupa'nın merkezi Doğu'ya kaymış ve Rusya, Prusya ve Avusturya Habsburg'u daha da kuvvet kazanmıştı. Otuz Yıl Savaşları Katolik Habsburg İmparatoru ve onun Bohemyalı vatandaşları arasında, Avrupa'daki din ve emperyal güç eksenindeki çatışmalardan başlamıştır. 13 Ağustos 1618'de İspanya'nın Viyana'daki elçisinin de yönlendirmesi ile Avusturya askerleri Bohemya'ya girdi. Schiller bu savaşın Bohemya içlerinden Escout Irmağı ağzına ve Po kıyılarından Baltık kıyısına kadar ülkelerin halkını boşalttığını, ekinlerini çiğnediğini, şehirleri ve köyleri kül ettiğini yazmaktadır (Schiller, 1947, 4,6,8). Ona göre bunların hepsi sırf din uğruna ve din yüzünden girişilmiş değildi. Eğer ortada özel menfaatler olmasa ve bunlar devlet menfaatleri ile uyuşmasa, din bilginlerinin sesini prensler bu kadar kolay duymazdı. Sonuçta prenslerin menfaati halkın menfaatine uymuştu; çünkü Papadan kurtuluşlarını bu tesadüfe borçluydular.

Bu dönemlerde Osmanlı Devleti'nin komşusu Avusturya, Habsburg hanedanının elinde olup başında hem Almanya ve hem de Bohemya ve Macaristan'a hakim olan bir kral bulunuyordu. Bu müfrit derecede Katolik olarak yetişmiş hükümdarların zulmü altındaki Protestanların müdafası için, İsveç ve Fransa devletleri Alman imparatoruna karşı Otuz Yıl Muharebesi'ni (1618-1648) açmışlardır. Guttman'a göre

başlangıçtan sonra savaşın ilk sıçradığı yer Hollanda olmuş ve İspanya ile yaptığı On iki-Yıl Barışı (1609-1621) bozulmuştur. 1620'lerde savaş Kuzey Almanya, Danimarka ve İsveç'in katılımıyla Baltık Denizi'ne kadar yayıldı. Baltık Savaşları'nda rol alan ülkeler Danimarka, İsveç, Polonya ve Rusya idi.

Baykal bu dönemi değerlendirirken İspanyol çemberi içinde sıkışıp kalan Fransa'nın mezhep harpleri sırasında dağılacak derecede zayıfladığını, İngiltere'nin ise Kraliçe Elizabeth zamanında çok kuvvetlendiğini ancak sonrasında dış siyasetinin zayıfladığını ve iç kavgalara saplandığını vurgulamıştır (Baykal, 1988, 17, 23-26). Yazara göre Danimarka, Norveç ve İsveç karşılıklı rekabetlerle birbirlerini hırpalamakta idiler. Lehistan ise İspanya'nın müttefiki Habsburg siyasetinin sadık bir parçasıydı. Habsburgların Almanya'da takip ettikleri dünya siyasetinin mukavemetle karşılaşmasının bir ifadesi olan Otuz Yıl Savaşı, Habsburg hanedanının idaresindeki Bohemya'da patlak vermişti. Bohemya'da Protestan olan Çek soylularının bir çok imtiyazları vardı. Protestanlar İmparator II. Rudolph (1575-1612) zamanında hak ve imtiyazlarını korumak yolunda oldukça önemli başarılar elde etmişlerdi. Temmuz 1609'da II. Rudolph her iki mezhep mensuplarının hür ve serbestçe ayin yapma hakkı ile kilise kurma hakkı vermişti. 1615'de dil kanununun çıkması ile başlayan Çek milliyetçiliği giderek yükselmekteydi. 1617 yılında Katolik papaz ve belediye başkanlarının yoğunlaşan etkisiyle imparatorun temsilciler heyeti bu kiliselerin yıkılmalarına karar almıştı. Protestanlar ile imparator temsilcileri arasında büyüyen gerilim, Mayıs 1617'deki Prag'daki ünlü "Pencere'den Atma" olayına kadar gelmiş ve bu isyan Otuz Yıl Harplerinin başlangıcını teşkil etmişti. İsyancılar bir hükümet kurmuş ve Temmuz 1617'de Cizvitleri Bohemya'dan kovmuştur. Aynı isyancılar Osmanlı padişahından yardım sağlamak amacı ile İstanbul'a bir elçilik heyeti göndermişlerdi.

Uzunçarşılı, Protestan mezhebinden olan Bethlen Gabor'un, bu dönemde yine Protestan olan Yukarı Macar beyleri ile anlaşarak onları Osmanlı himayesine soktuğunu bildirmektedir (Uzunçarşılı, 1988, 55-57). 1619 yılında Fransa, İsveç ve Brandenburg ile ittifak yapan Bethlen Gabor, Yukarı Macaristan'daki savaşlarda mühim rol oynamıştır. 1621'de II. Osman'ın Lehlilerle muharebe etmek üzere hareketi sırasında, Bethlen Gabor Nemçe İmparatorunun Lehlilere gönderdiği yardım kuvvetini mağlup etmiş ve Bratislava'yı işgal etmiştir. 1624 yılında Alman imparatoruna karşı harekete geçen İsveç, Hollanda ve Danimarka devletleri Osmanlı devleti ile dostluk kurmak istediklerini Bethlen Gabor'a bildirmişlerdir (Uzunçarşılı 1988, 58,127-129). İsveç kralı II. Gustav Adolf (1611-1632) bu savaşlar sırasında Lehistan'a savaş açarak bazı topraklar almıştır.

Bethlen Gabor'un Osmanlı ittifakıyla birlikte yürüttüğü mücadelenin yalnızca kendisi bile, Osmanlı'nın Otuz Yıl Şavaşları içinde aktif olduğuna dair bir kanıttır. Avrupa kıtasını ve Atlantığı baştan başa saran böyle bir savaş döneminde, Kazalak ve ark.'nın ileri sürdüğü gibi Osmanlı Savaşlar Tarihi içinde Hotin Seferi önemsiz bir yere mi sahiptir? (Kazalak, 1621, 129-144.). Aynı yazarlara göre Hotin seferi, padişahın prestijini artırmak gayesi ile ve Lehlilerin Kazakların Osmanlı sahil kentlerine saldırmasına göz yummasına karşılık düzenlenmiştir. Tezcan ise bu seferin gerçek hedefinin bilinmeyeceğini ileri sürmektedir (Tezcan, 2009, 190). Çalışmamızın başından beri verilen bilgilerin ışığında, II. Osman'ın Lehistan Seferi'ne tesadüfen çıkması mümkün gözükmemektedir. Lehistan Seferi, o dönemde Avrupa ve Akdeniz'de devam eden küresel savaşla ilgilidir. Aralık 1619'da II. Osman'ın Büyük Vezirlik'e atadığı Amiral Ali Paşa'nın babası Garp Ocakları'nda korsanlıktan Tunus valiliğine kadar yükselmiş bir şahsiyettir (Tezcan 2009, 185-198). Garp Ocakları'nda ve denizlerde edindiği tecrübeyle Ali Paşa'nın Avrupa ve Akdeniz'de olup bitenleri padişaha nakletmesi imkan dahilindedir. Uzunçarşılı, Vezir-i azam Ali Paşa'nın II. Osman'ı Lehistan seferi için teşvik ettiğini bildirmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 373-374). Türkiye'ye peşpeşe büyükelçi gelen Baron de Sglinac, Baron Achille de Mole ve Comte Harlay de Cely'nin ruznamelerine ve raporlarına dayanarak Genç Osman Tarihi'ni yazan Madame de Gomez, Sultan II. Osman'ın Baltık Denizi'ne çıkarak burada kudretli bir donanma inşa etmek istediğini yazmaktadır (Sevinç, 1992, 396-397). Böylece Polonya alınıp Baltık'taki deniz filosu ile Cezayir Beylerbeyliği'nin Atlas Okyanusundaki kudretli donanması birleştirilecek ve Otuz Yıl Savaşları içindeki Avrupa'ya hakimiyet sağlanacaktı. Efe de aynı tezi savunmuş ve bu seferde Osmanlı Sultanı'nın Lehistan'ı yarıp Baltık Denizi'ne çıkmak ve orada bir donanma kurarak Atlas Okyanusunda hakimiyet kazanmak arzusunda olduğunu vurgulamıştır (Efe, 2010, 253). Aksun, aynı şekilde Madam de Gomez'in iddiasını dile getirmekte ve Mayıs 1621'de çıkan Lehistan Seferi'nin asıl maksadını şöyle ifade etmektedir: Sultan II. Osman Lehistan'ı tamamen işgal edip Baltık Denizi'ne çıkacak ve burada oluşturacağı büyük bir donanmayla din savaşlarından da yararlanarak tüm kıta Avrupası'na hakim olacaktı. Padişah bu işle ilgili olarak Macar Kralı Erdel Voyvodası Bethlen Gabor'u görevlendirmişti (Aksun, 1994, 42, 43, 51). Aynı şekilde Baykal da II. Osman'ın Lehistan Seferi'nin nedenini aynı amaca bağlamıştır (Baykal, 1988, 164-165). Baltık Denizi'nde hakimiyet mücadelesi veren İsveç Krallığına destek vermek ve Rusya'ya karşı İsveç ile ittifak yapılması da ihtimal dahilindedir. 1611 yılında 17 yaşında İsveç'te başa geçen Gustav Adolf döneminde İsveç, Finlandiya ve Baltık eyaletleri bir buçuk milyon

nüfusa sahip fakir bir memleketti. Gustav Adolf yönetimini, ordusunu ve ülke refahını güçlendirecek tedbirler almaya başlamıştı. Göteburg limanını kurmuş ve Hollanda ile ticaret anlaşmaları yapmıştı. 1621 yılından itibaren Lehistan ile İsveç arasında savaş başladı. Habsburg müttefiklerinin Baltık Denizi'ne egemen olmaları halinde, Birleşik Eyaletler (Felemenk Cumhuriyeti) ile İsveç ve Danimarka'nın geleceği tehlikeye düşecekti. Protestanların kurtarıcısı olarak görülen İsveç Kralı Adolf Gustav II (1594-1632) 1617'de Rusya'nın Baltık denizi ile bağlantısını bütünüyle keserek bu ülkenin I. Petro dönemine kadar güçlü bir Avrupa devleti olmasını engellemiştir. Osmanlı'nın 1621 yılındaki Lehistan Seferi döneminde, Gustav II de Protestanların Katolik Karşı-Reform hareketine karşı bir mücadele amacıyla Lehistan'a saldırmıştı.

Uzunçarşılı Sultan II. Osman'ın Lehistan Seferi'nden sonra hacca gitmeye teşvik edildiğini ve Mekke Emiri'ne haber verildiğini bildirmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 134-136). Vezir-i azam Dilaver Paşa ve devletin üst kademesi, padişahın hacca gitmesinin aleyhindeydi. Sultan II. Osman da hacca gitmesini istemeyenlerin çokluğunu görünce tereddüte düşmüş; hatta gördüğü bir rüyadan da etkilenmişti. Kayınpederi Şeyhülislam Esad Efendi padişaha bir fetva göndererek; *"Padişahların hacca gitmesine lüzum yoktur; yerinde oturup adalet etmesi kafidir; bir fitne çıkması ihtimali vardır"* demiştir. Hatta padişahın manevi rehberi olarak bilinen Aziz Mahmud Hüdai Efendi de Sultanı fikrinden vaz geçirmeye çalışmıştır. Olayların nihayetinde 1622'de yeniçerilerin de dahil olduğu geniş katılımlı isyanla, Genç Osman tahtından indirilmiş ve şehit edilmiştir. Bu isyan gibi pek çok olayda yer almakla suçlanan yeniçeriler, gerçekten o dönemlerde zorbalık ve eşkıyalık ruhuyla mı hareket ediyorlardı? Günümüz Türkiye'sinde, yeniçerilerin her bir-iki yılda isyan ettikleri yolunda böyle bir kanaat kafalara yerleşmiş haldedir (Sakin, 2011, 64). Oysa ocaklıların kuruluşundan yıkılışına kadar geçen 460 yıllık sürede yeniçerilerin karıştığı önemli isyan ve olaylar on beş dolayındadır. Yeniçerilerin özellikle 16. ve 17. yüzyılda devlet merkezi ile görüş farklılıkları yaşamaya başladığı düşünülebilir. Pargalı İbrahim Paşa'nın (1536), Şehzade Mustafa'nın (1553) ve Piri Reis'in (1553) katli gibi örnekler ile Kanuni'den sonra giderek bozulan kriter ve liyakat mekanizması, bu görüş farklılıklarını beslemiş olabilir. Yeniçerilerin II. Osman'a karşı gelişen isyanda, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni'yi örnek göstererek *"Padişahın hacca gitmesine asla rızamız yoktur"* dedikleri bildirilmiştir (Koçu, 2004, 208-211). Yazara göre, yeniçerilerle kapıkulu sipahilerinin müşterek kanaati şuydu: *"Nizam-ı alem için padişahlar hacca terk ede gelmişken Sultan Osman'nun hacca gitmesi mücerret bizden nefretinden ötürüdür; başka sebep yoktur"*. Bu görüşe göre, padişahın Batı'ya seferden vazgeçerek Doğu'ya ve hacca yönelişi, yeniçerilerin isyanına ve padişahı "Nizam-ı alem" ya da "Cihan Davası" ülküsüne davetlerine yol açmıştır. Yeniçeriler ve bir bölüm devlet yöneticisi, Avrupa kıtasında ve Atlantik'te devam eden küresel savaştan çekilmeyi hoş görmemiş olabilirler. Garp Ocakları ve Batılı dostlarla temasları sonrasında, devletin üst kadroları ile yeniçerilerin uluslararası vizyonları ve giriştikleri seferlerde edindikleri yeni tecrübeleri, merkez iktidarla asimetric bir düşünce farkı geliştirmiş olabilir mi? Böylece zamanla Nizam-ı alem veya Cihan Davası hislerinin yeniçerilerde ve üst kadrolarda daha güçlü taraftar bulduğu söylenebilir mi? Bu durumda yeniçerilerin Nizam-ı alem veya Kızıl Elma ülkülerini daha güçlü hissederek hareket ettikleri de varsayılabilir. Büyük Kaçgunluk dönemi de dahil olmak üzere, yeniçeriler ve devletin bir bölüm üst kadrolarındakilere destek veren Türkler, Anadolu'dan göçe karar vermiş olabilir mi? Sevinç II. Osman'ın Türkçü fikirlerinden dolayı devşirmeler tarafından katledildiğini ileri sürmüş ve imparatorluğun Türk kesimlerinde milliyetçi başkaldırı hareketlerinin yeniden başlamasına neden olduğunu vurgulamıştır (Sevinç, 1991, 407-410). Hatta yazara göre ilk tepki Antep'ten gelmiştir. Antep Kadısı Abdülbaki Efendi Antep çevresindeki yeniçerileri öldürtmüştür. Maraş ve Erzurum'da benzer olayların meydana geldiği bilinir. Efe'ye göre ise II. Osman, bozulan ve her geçen gün devletin başına bela haline gelmeye başlayan Yeniçeri ve Sipahi Ocaklarını ortadan kaldırarak bunların yerine Anadolu, Suriye ve Mısır Türklerinden oluşmuş milli bir ordu kurmak istiyordu (Efe, 2010, 249). Afyoncu ise Genç Osman'ın döneminde yazılmış tarih kitaplarında, onun yapmak istediği iddia edilen ve maddeler halinde sıralanan reform hareketlerinin çoğunun zikredilmediğini bildirmiştir (Afyoncu, 2016, 291). Ancak başkentin İstanbul'dan Kahire'ye taşıma niyeti o devir kaynaklarında zikredilmiştir. II. Osman'ın Cihan Davası'nı bilinçli olarak göz ardı edip Batı'ya seferi iptali ve hacca niyet etmesi; hatta Şeyhülislam ve devlet erkanının sözünü dinlememesi, bazı başka bilinmeyen parametrelerin varlığını akla getirmektedir.

Garp Ocakları'na ismini veren Ocak deyimi, bu eyaletlerde giderek güçlenen ve yönetimlerinde etkili olan yeniçeri ocaklarından gelmektedir. Uzunçarşılı Osmanlı Devleti'nin İran ve Avusturya seferleriyle, Anadolu'daki Celalilerle uğraşısı nedeniyle uzak eyaletlere bakmadığından dolayı 17. yüzyılın ilk yarısında bütün idarenin yeniçeri ocağının eline geçtiğini bildirmektedir (Uzunçarşılı, 1988, 294, 297, 304-305). Garp Ocakları'nın insan kaynağı, Anadolu'ya gönderdikleri memurlar vasıtasıyla Ege sahil şehir, kasaba ve köylerindeki halkın içinden seçilenlerle karşılanırdı. Özellikle İzmir, Foça, Karaburun, Aydın, Manisa, Muğla havalisinden halktan tedarik edilip ocaklara gönderilmekteydi. Büyük Kaçgunluk ile

Anadolu'da yer değiştiren Türk halkının ekonomik ve siyasi gerekçelerle bu illerden Garp Ocakları'na, Levant Kumpanyası'na ve hatta DEC/DWC'ye katılmaları mümkün görülmektedir. Böylece bu şirketler ve Garp Ocakları aracılığıyla Atlantik'te devam eden küresel savaşa veya Cihan Davası'na katılmaları da mümkün olmuştur.

VI. Sonuç

Sonuç olarak 17. yüzyılda Anadolu'dan Türk ve Müslüman nüfus kaybının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu nüfus kaybı ve göç hareketi, zaten tarihte Büyük Kaçgunluk olarak bilinmektedir. O halde Büyük Kaçgunluğun yönü tartışılabilir. Orta Asya'dan gelip Anadolu'da Fars, Arap ve İslam isimleri alabilen Türkler, bu kez 17. yüzyıldaki Osmanlı Trajedisi'nin etkisi altında Batı'ya veya Doğu'ya göç etmiş olabilir mi? Batı'ya gidenler tıpkı Endülüs'ten göç eden Moriskoların yaptığı gibi Fransız, İngiliz ya da Hollandalı isimleri almış olamaz mı? 19. yüzyılın sonlarında New York şehrinin Fulton Ulusal Bankası'nın başkanı Robert Bayles, ailesinin tarihi kayıt ve eşyalarını incelerken bakır bir çay fincanı ve bir Kur'an bulur (GhaneaBassiri, 2010, 9-12). Bu çay fincanı ile Kur'an'ın, Fas'ın Sale kentinden Antony Jansen van Salee/van Vaes ya da diğer ismiyle "Türk Anthony'e" ait olduğu ortaya çıkar. Başkan Bayles'in dedelerinden olan Antony, Amerika'ya gelince çiftçilik ve emlak komisyonculuğu yapmıştır. Anthony Jansen van Salee, 1630'larda DWC için çalışan Hollandalı korsan Jan Jansz van Haarlem'in oğluydu. Akdeniz ve Atlantik'te korsanlık yapan Jan Jansz van Haarlem 1618'lerde Türklüğe dönmüştü. Bu korsanın Fas Sale'den Mulay Zeydan'ın donanmasına bağlı olarak çalışan Amiral Murat Reis olduğu yazımızın ilk bölümlerinde belirtilmişti. Gross'un ifadesiyle "Reform döneminde Almanya ve/veya Hollanda'dan kaynaklanan yeni bir ırk türemiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Müslümanlar, Yahudiler ve Kalvinistler çileleri ortak olan arkadaşlardır. Bu yüzyıllardaki dostlukları dikkate alındığında aralarında pek çok akrabalık ve evlilik ortaya çıkmıştır" (Gross, 2007, 467-512). Çalışmamızda ileri sürdüğümüz tezin öngördüğü ve Katip Çelebi ve pek çok Osmanlı entellektüelinin de tespit ettiği gibi; Anadolu'da yaşanan 17. yüzyıl trajedisinin altında yatan neden bu nüfus kaybı olabilir. Kanaatimizce Anadolu'dan Batı'ya göçenler, 17. yüzyılda ortaya çıkan Atlantik kimliğine katkı vermiş ve gittikleri yerlerde tecrübe ve enerjilerini paylaşmışlardır. Yani o güzel insanlar atlara değil, gemilere binip gitmişlerdi. Bunun sonucunda da Anadolu'da geride kalan nüfus ve yaşadığı trajedi ile Osmanlı, yalnızca bir yüzyıl içinde kan ve kalite kaybederek Karlofça Anlaşmasına imza koymuştu.

KAYNAKÇA

- Acıpinar, M. (2013). Osmanlı Kronikleri Işığında Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın Akdeniz Seferleri (1609-1623). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII / I, s. 5-35.
- Afyoncuy, E. (2016). Celali İsyanları. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Aksun, ZN. (1994). *Osmanlı Tarihi*. (c.II), İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Baykal, BS. (1998). *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, Otuz Yıl Savaş Devri*. (c. I) (2. Basım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Braudel, F. (2008). *Akdeniz: Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras*. (2. Basım), Çev.Necati Erkurt, Aykut Derman, İstanbul: Metis Yayınları, Yaylacık Matbaacılık.
- Bulut M. (2002). The Role of the Ottomans and Dutch in the Commercial Integration between the Levant and Atlantic in the Seventeenth Century. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 45(2), s. 197-230.
- Calhoun, HV. (1942). James I and the Witch Scenes in Macbeth. *The Shakespeare Association Bulletin*, 17 (4), s. 184-189.
- Clarck, GN. (1944). The Barbary Corsairs in Seventeenth Century. *Cambridge Historical Journal*, 8(1), s. 22-35.
- Efe, A. (2010). *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*. (13. Basım), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emmer, P.C. & Klooster, W. (1999). The Dutch Atlantic, 1600-1800 expansion without empire. *Itinerario*, 23(2), s. 48-69.
- Emmer, P.C. (2003). The First Global War: The Dutch versus Iberia in Asia, Africa and the New World, 1590-1609. *E-journal of Portuguese History*, 1(1), s. 1-14.
- Ezard, J. (2004). Why we must thank the Turks, not Drake, for defeating the Armada. *The Guardian*, 1 June, s. 14.
- Faroqhi, S. (2004). Krizler ve Değişim. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Siyasi Tarihi*. (c. 2), İnalçık H & Quataert D (eds), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- GhaneaBassiri, K. (2010). *A History of Islam in America*. New York: Cambridge University Press.
- Griswold, W.J. (1993). Climate Change: a Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia. *Humanist and Scholar. Essays in Honor of Andreas Tietze*, Lowry HW & Quataert D (eds), İstanbul: The ISIS Press.
- Groot, A.H. (2012). *The Ottoman Empire and The Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten: Leiden.
- Gross, A. (2007). Of Portuguese Origin: Litigating identity and citizenship among the "Little Races" in nineteenth-century America. *Law and History Review*, 25(3), s. 467-512.
- Güleç, M. (2016). The Twelve Years Truce (1609-1621) During the Independence War of the Netherlands Against Spain and Its Impact on the Ottoman Empire. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turke*, 11(21), s. 145-166.
- Heijer, H. (2003). The Dutch West India Company, 1621-1791. *Riches from Atlantic Commerce*, Johannes Postma & Victor Enthoven (eds.), Leiden: Koninklijke Brill
- Henke, E. (1991). Hollanda and Tulips: A Distinction without a Difference. *Flower and Garden*, 35(5), s. 42-43.
- Hess, AC. (1968). The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-century Spain. *The American Historical Review*, 74(1), s. 1-25.
- İnalçık, H. (2004). *Ticaret, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. c. I. Halil İnalçık, Donald Quataert (eds.), Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Karaçay İ. (2012). *Türkiye-Hollanda Arasında 400 Yıllık Resmi İlişkiler ve Hollanda'ya Türk Göçü'nün 50. Yılı*. İstanbul: Stching Dünya.
- Kazalak, K. & Gündüz, T. (2003). II. Osman'ın Hotin Seferi (1621). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 14(14), s. 129-144.
- Koçu, R.E. (2004). *Yeniçeriler*. (3. Basım), İstanbul: Doğan Kitap.
- Kuban, D. (2016). Halil İnalçık ve Ona Soramadığım Sorular. *Herkes Bilim Teknoloji Dergisi*, 20 (12 Ağustos 2016), s. 5.
- Kunt, M. (2013). Siyasal Tarih (1600-1789). *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti: 1600-1908*, (c.3), Metin Kunt, Suraiya Faroqhi, Hüseyin G Yurdaydın, Ayla Ödekan, Sina Akşin (eds.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Lloyd, C. (1979). Captain John Ward: A Pirate. *History Today*, 29, s. 751-755.
- Lu, V.A. (2018). XIV. ve XVII. Yüzyıllarda İklimsel ve Doğal Şartların Osmanlı İmparatorluğuna Etkisi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), s. 216-240.
- Lucassen, J. (2004). A Multinational and Its Labor Force: The Dutch East India Company, 1595-1795. *International Labor and Working-Class History*, 66, s. 12-39.
- Matar N. (1999). *Turks, Moors and Englishmen in the Age of Discovery*. New York: Colombia University Press.
- Matar N. (2008). Queen Elizabeth I through Moroccan Eyes. *Journal of Early Modern History*, 12, s. 55-76.
- Melammed, R.L. (2010). Judeo-conversos and Moriscos in Sixteenth-century Spain: A Study of Parallels. *Jewish History*, 24, s. 155-168.
- Metzger, S.A. (2010). Magna Carta: Teaching Medieval Topics for Historical Significance. *The History Teacher*, 43 (1), s. 345-356.
- Parker, G. (1976). Why did the Dutch Revolt Last Eighty Years. *Transactions of the Royal Historical Society*, 26, s. 53-72.
- Parker, K. (2004). Reading 'Barbary' in Early Modern England, 1550-1685. *The Seventeenth Century*, 19 (1), s. 87-115.
- Pursell, B.C. (2000). James I, Gondomar and the Dissolution of the Parliament of 1621. *History*, 85 (279), s. 428-445.
- Rainey, T.B. (1965). Sir Thomas Roe and the Barbary Pirates, 1621-1624. *The Historian*, 27 (3), s. 382-403.
- Rodger, N.A.M. (2004). Queen Elizabeth and the myth of sea-power in English history. *Transactions of the Royal Historical Society*, 14, s. 153-174.
- Sakin, O. (2011). *Yeniçeri Ocağı, Tarihi ve Yasaları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Schiller, F. (1947). *Otuz Yıl Savaşları*. Çev. Hamdi Dilevurgun. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sevinç, N. (1991). *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Tezcan, B. (2009). Khotin 1621, or How the Poles Changed the Course of Ottoman History. *Acta Orientalia*, 62(2): s. 185-198.
- Thompson, J.D.A. (1972). The Beggars' badges and the Dutch Revolt. *The Numismatic Chronicle* (1966-), 12, s. 289-294.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, (c. III, k. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, (c. III, k. II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Waite, G.K. (2010). Menno and Muhammed: Anabaptists and Mennonites Reconsider Islam, 1527-1657. *The Sixteenth Century Journal* 41(4), s. 995-1016.
- Waite, G.K. (2010). Seventeenth-Century Dutch Reformed, Mennonites, and Spiritualists on One Another, Jews, and Muslims. *Toronto Journal of Theology*, 26(Supplement 1), s. 27-39.
- White S. (2010). Rethinking Disease in Ottoman History. *International Journal of Middle East Studies*, 42 (4), s. 549-567.